

A TULAJDONNÉV KETTŐSSÉGE.
KRIPKE A TULAJDONNEVEK JELENTÉSÉRŐL

DANYI RÓBERT

Bevezetés

A tulajdonnevek jelentésével kapcsolatban Gottlob Frege fogalmazta meg az újkori nyelvfilozófia meghatározó téziseit, melyeket többek között Bertrand Russell és John Searle nézeteivel együtt ma a nevek leíró elméleteként tartanak számon. Ezt az elméletet kritizálja Saul Kripke, amikor a *Naming and Necessity*-ben (Kripke 1972/80)¹ amellett érvel, hogy a tulajdonnevek merev jelölők, a leírások pedig nem. Némileg leegyszerűsítve két ellentétes meggyőződésről beszélhetünk: az egyik szerint — idetartoznak a nevek leíró elméletét vallók — van a tulajdonnévnek jelentése (és az megadható leírással), a másik szerint nincs — ide szokás Kripkét is sorolni. Frege klasszikus tanulmányában, a *Jelentés és jelölés*-ben (Frege 1892/2000) az azonossági állítások és a jelölés nélküli tulajdonneveket tartalmazó mondatok értelmességének problémái adták azt az elméleti kiindulópontot, amelyből a vita származtatható. Saul Kripke kritikája egyenesen a nevek leíró elméletét célozta, szándéka szerint kimutatva, hogy a nevek jelentése nem azonosítható egy leírás, vagy leírások egy halmazának jelentésével. Kripke tulajdonképpen nem állítja, hogy a tulajdonneveknek ne lenne jelentése, a fogalom egy bizonyos értelmében, csak annyit mond, hogy egyes nyelvhasználati tények miatt nem helyes a tulajdonnevek jelentését valamely azonosító kritériumnak megfeleltetni. Kripke bizonyos tekintetben tovább megy,

¹ Az oldalszámok a továbbiakban minden olyan hivatkozásnál, ahol két évszám van, a második évszámmal jelölt kiadásra vonatkoznak.

mint Frege. Az eredeti problémákon — az azonossági állításokon és a jelöllet nélküli nevek értelmességén — túl nyelvhasználati jelenségeket vizsgál. A merev jelöl k elmélete, véleményem szerint, szándékával ellentétben nem annyira alternatíváját nyújtja a nevek leíró elméletének, hanem inkább kiegészíti azt, amennyiben kiterjeszti a megmagyarázandó jelenségek körét a nyelvhasználatra is.

Kripke Wittgenstein *Filozófiai vizsgálódásokban* (Wittgenstein 1953/1992) kifejtett nézeteit is a leíró elmélet searle-i változatának (Searle 1958/85), a leírásnyaláb elméletnek felelteti meg. Így értelmezi Wittgensteint Michael Dummett is a Frege nyelvfilozófiájáról szóló monográfiájában (Dummett 1973/81), melynek második kiadásába beillesztett egy Kripke elméletét tárgyaló függelék. Utóbb félreértelmezésnek tekintették ezeket az olvasatokat (lásd például Baker— Hacker 1980, Boersema 2000). Dolgozatomban amellet szeretnék érveket felhozni, hogy amennyiben az azonosító kritériumok és a tulajdonnevek merev jelöl volta különböz intuíciónak jelenítenek meg a nevekkel kapcsolatban, Wittgensteinnél mintegy szintézisével találkozunk a fregei és a kripkei meglátásoknak. Úgy gondolom, Kripke és Wittgenstein, ha nem is azonos, de nagyon hasonló szerepeket tulajdonítanak mind a tulajdonneveknek, mind a határozott leírásoknak a nevekkel kapcsolatban. Véleményem szerint a *Naming and Necessity* nyelvképe bizonyos tekintetben beleilleszthet a kései Wittgenstein nyelv l alkotott felfogásába.

1. Jelentés, megértés, használat

Mindenekel tt a tisztánlátás érdekében meg kell határoznunk, hogy mit értünk jelentés alatt. A jelentés fogalmának a nyelvi jelek megértésér l adott magyarázatokban van szerepe. Egyrészt a világbeli objektumok nyelvi reprezentációjának mikéntjér l hivatott számot adni. Ezt a reprezentációt elgondolhatjuk úgy, hogy objektumokról csak mint nyelvi konstrukciókról beszélünk, vagy tarthatjuk a reprezentációt a világ leképezésének — ez episztemológiai meggy z désünk függvénye —, a jelentés mindenképpen objektumok és nyelvi jelek közti viszonyról kell hogy magyarázatul szolgáljon. Másrészt l viszont tekintettel kell

lennünk a nyelvi jelek kommunikációban betöltött szerepére, és a jelentés vizsgálata során figyelembe kell vennünk azt, ahogyan a beszélő megérti a jeleket, tehát ahogy dekódolják és produkálják a nyelvi jelsorozatokat. A megértésnek ez a két aspektusa — a világ nyelvi reprezentációja, megértése és a kommunikációban létrejövő megértés — egyfajta tudásként jelenik meg számunkra, mely a természetes nyelv használatának képességében érhető tetten. Michael Dummett úgy fogalmaz, hogy a jelentésnek mint a megértés elmélete központi fogalmának számot kell adnia arról, hogy „mit tud egy személy, amikor tudja, mit jelent egy szó vagy kifejezés, azaz, amikor érti azt” (Dummett 1973/81, 92). Tekinthejtük ezt a jelentés fogalmára vonatkozó általános kritériumnak, ha meghatározzuk, mikor mondhatjuk, hogy egy beszélő ért egy kifejezést. Minden egészséges felnőtt ember képes arra, hogy megértsen bármely, anyanyelvén kimondott megnyilatkozást. Ennek eldöntésére, hogy milyen esetben nem ért egy beszélő egy kifejezést, mentális folyamatokról való spekuláció helyett szorítkozzunk pusztán a megfigyelhető jelenségekre, és szögezzük le, hogy ha egy *B* beszélő — nem tévesztésből és nem szándékosan — rosszul, azaz az általánosan elfogadott normától eltérően használ egy *X* kifejezést, akkor nem érti *X* kifejezést.² E minimális kritérium alapján azt mondhatjuk, hogy *B* ért minden kifejezést, amelyet a beszélő közösség elvárásainak megfelelően használ. Ezzel nem korlátozzuk a jelentés magyarázatát nyelvhasználati jelenségekre, de azt állítjuk, hogy egy kifejezés jelentésének számot kell adnia arról, hogy mi teszi lehetővé a kifejezés helyes használatát. Úgy gondolom, az ily módon közelebbi meghatározott jelentésfogalom segítségével egy olyan eszközhöz jutunk, melynek segítségével rálátásunk nyílna a következőkben bemutatott elméletek közötti — a tulajdonnév szemantikájával kapcsolatos — különbségekre.

² Ez nem vonatkozik az olyan, hétköznapi nyelvhasználattól eltérő esetekre, mikor például egy filozófiai szövegben egy hétköznapi fogalmat különleges jelentésben használnak. A meghatározást úgy lehetne pontosítani, hogy *B* az adott diskurzusra vonatkozó normától tér el.

2.

2.1 A nevek leíró elmélete

A nyelvben elkülöníthetők különféle használatú kifejezések közül az egyik legkülönlegesebb a tulajdonnév. Mit tud kezdeni egy elvárásainknak megfelelő jelentésemélet a tulajdonnevekkel? A problémát jól szemlélteti az azonossági állítások analitikus vagy szintetikus voltának kérdése. Először is fel kell tennünk a kérdést: mit fejez ki a következő mondat?

$$a = b$$

Egy dolog azonosságát önmagával? Két jel azonosságát? Ha az azonosság pusztán a jelöletekről szól, és egy objektum önmagával való azonosságát állítja, mi a különbség a fenti mondat és

$$a = a$$

között? Kell lennie különbségnek, hiszen azok az állítások, amelyekben az egyenlőségjel két oldalán különböző nevek vannak, kifejeznek olyan információt is, amelyet a második alakú állítások nem. Ha ez az információ pusztán a jelölésre vonatkozna (ahogy Frege még a *Fogalomírásban* [Frege 1879/2000] állította), a mondat analitikus lenne, márpedig az ilyen alakú mondatok esetenként tudományos felfedezéseket fogalmaznak meg. Ezért az ilyen mondatokkal kifejezett állítások szintetikus ítéletek arról, hogy egy objektum, amelyet a vonatkozó azonossági állítás belátását megelőzően két különböző dolognak hittünk, valójában egyetlen dolog. Ez a gondolatmenet vezette a *Jelentés és jelölet* című tanulmányában Frege arra, hogy a jelek kapcsán a jelöleten kívül feltételezzon valamit, ami az $a = b$ alakú mondatok kognitív értékét kifejezi. Ezt az információt az a és b jelek jelentései hordozzák. Egy jel jelentése pedig „a meghatározás módját foglalja magában” (Frege 1892/2000, 120): a jelnek az a tulajdonsága, ami által jelölete meghatározódik; az a mód, ahogyan a jel jelöl. Ez a jelentésfogalom a nyelvi jelentés mindkét fent leírt aspektusát magában

hordozza: számot ad egyfel l a nyelvben reprezentált világ és a jel közti kapcsolatról, amely tehát egy logikai meghatározottság³ jel és jelölete között; másfel l a jelentés hordozza azt az információt, amit a beszél , amikor nyelvi jelek segítségével kommunikál, egy másik beszél nek átad, és amit utóbbi megért.

Egy tulajdonnév jelentését ezek alapján valamely olyan kritériumként határozhatjuk meg, amely azonosít egy objektumot mint a név jelölését.⁴ Ha a névnek nincs jelölete, az azt jelenti, hogy a kritériumnak egyetlen valós objektum sem felel meg. A másik kiinduló probléma, ti. az a tény, hogy minden további nélkül képesek vagyunk megérteni olyan mondatokat, amelyekben jelölet nélküli tulajdonnevek szerepelnek, szintén magyarázatra lel a fregei koncepció alapján. Frege példája a *Jelentés és jelöletb* l:

A mélyen alvó Odüsszeuszt Ithakában tették partra.

Ha a tulajdonnevek kapcsán a jelölet volna minden, ami jelentés-tanilag szóba jöhet, miként tudnánk értelmesnek tekinteni a fenti mondatot, melyben a személynévnek nem felel meg egy valóságos individuum? A másik szemantikai jellemz , melynek megkülönböztetése elkerülhetetlen, vagyis a jelentés a mondatok szintjén is megjelenik. Egy mondat jelentése a gondolat, amit kifejez, jelölete pedig

³ Logikai meghatározottságnak hívom ezt a viszonyt, de szóhasználatom kifogásolható, mert egy határozott leírás jelölete a világ állapotának is függvénye. A *logikai jelz* ebben az esetben a beszél szándékaitól való függetlenséget hivatott hangsúlyozni, ami láthatóvá válik, ha a beszél egy objektumra valamely olyan tulajdonságot kifejez leírás segítségével utal, amelyet tévesen kapcsolt az objektumhoz: a leírás által kiválasztott jelölet független lesz a beszél szándékolt referenciájától. A logikai hagyományban egy határozott leírás referenciája az az egyetlen objektum, mely kielégíti a leírásban kifejezett feltételeket. (Lásd még: Kripke 1980, 25) 26 és 3. lábjegyzet.) Továbbá, ha a tulajdonnév jelentése egy azonosító kritérium, e kritériumnak változatlanul kell lennie annak ellenére, hogy esetleg a világ aktuális állapota alapján mást jelöl ki, mint a tulajdonnév valamely megel z el fordulásaor.

⁴ Azaz tulajdonképpen a név jelentése egy implicit definíció, amely meghatározza azt az objektumot, mely a név jelölete.

igazságértéke. Mivel a mondatok értelmesek maradnak attól függetlenül, hogy tudjuk-e róluk, hogy igazak-e vagy sem, az olyan mondatok, amelyekben tulajdonnév szerepel, kifejeznek egy gondolatot tekintet nélkül arra, hogy a név esetleg nem jelöl semmit a valóságban. Az, hogy a tulajdonnévhez kapcsolódó azonosító kritériumnak nem felel meg egyetlen individuum sem, nem érinti a mondat jelentését. „Ha csak a mondat jelentése, a gondolat érdekel minket, szükségtelen egy mondatrész jelölésével törődni; a mondat jelentése szempontjából a mondatrésznek csak a jelentése s nem pedig a jelölete jöhet számításba. (Frege 1892/2000, 125) 126.) Amit a jelben megértünk, az ugyanis a jelentése, és ez független attól, hogy van-e jelölete, ill. hogy ismerjük-e a jelölését.

A tulajdonnévnek legszembetűnőbb funkciója, hogy határozottan jelöljenek egy objektumot. Ez alapján hasonlatosak a mutató névmásokhoz és a határozott leírásokhoz, amelyek szintén határozottan jelöl kifejezések. A mutató névmások minden esetben annak a diskurzusnak a nyelvi és nem nyelvi körülményei által teremtett kontextus segítségével jelölnek, amelynek részeiként elhangzanak. A határozott leírások valamely olyan tulajdonságot fejeznek ki, amely — az aktuális beszédhelyzetben legalábbis — egyetlen objektumra igaz, és a határozott nével segítségével kijelölik azt az objektumot. Az ilyen kifejezések alapján a nyelvi jelek világra való vonatkozásában elég lenne pusztán a referencialitást feltételeznünk. Azaz tekinthetnénk a (jel és a jelölt objektum közti) jelölés viszonyát — legalábbis az ilyen típusú kifejezésekre nézve — az egyetlen olyan tényezékre, amely szerepet játszik a kifejezés szemantikájában. Ha a tulajdonnév esetében a megértést egyedül referencialitása jellemzi, akkor azon túl, hogy a határozott leírással és a névmással szemben a tulajdonnév esetében a jelölés mechanizmusa homályban marad, a következő problémába is beleütközünk. Mint azt az 1. fejezetben kifejtettem, egy jelentéselméletnek valamilyen módon számot kell adnia a szavak és a dolgok közti viszonyról, de egyben természetesen meg kell magyaráznia azt is, mi teszi lehetővé egy kifejezés megértését. Abból kell kiindulnunk, hogy minden egészséges beszélő birtokában van a nyelvi jelek helyes használatát lehetővé tevő képességnek. A referencia fogalmának szerepe a megértés magyarázatakor oda vezet, hogy a megértést a dolgok valóságos állásának a függvényeként kell elgondolnunk, amely túlmutat(hat) az emberi megismerési képesség határain. Anélkül hogy

állást foglalnánk a külvilág mint a nyelvben leképez d valóság létezésér l és létezésének módjáról, a nyelvi jelek használatakor tetten érhet az intenció, hogy kifejezéseink a világ tényeire és objektumaira vonatkoznak (Frege 1892/2000, 124). A tulajdonnevek használatakor különösen megmutatkozik ez. Nem mehetünk túl azonban ezen az intención; a külvilág objektumai nem képezhetik részét egy jelentéselméletnek, mert a külvilág részben vagy egészében lehet független az emberi megismerést l. Következésképp nem lennénk képesek megérteni az olyan mondatokat, melyek a t lünk független valóságról tennének állításokat. Például egy olyan állítás esetén, amelyben tulajdonnév szerepel, a név referenciájától függene helyes megértésünk. Az olyan mondatokról van szó, mint pl. *Jake Smiles az 1 link cím regényével megnyerte az internetes regényíró pályázatot.*⁵ Nem tudjuk, kicsoda Jake Smiles, de ez semmilyen problémát nem okoz a mondat megértésekor.

Frege jelentésfogalma elválasztja a megértést a jelöletek világától, ugyanakkor megadja azt a mechanizmust is, amely e kett t összeköti. Vonzereje abban rejlik, hogy egyszerre ad számot arról, hogy mi határozza meg egy tulajdonnév jelölését, és arról, hogy mi az, amit tudunk, amikor értünk egy tulajdonnevet. A *Jelentés és jelölet*ben Frege egy matematikai példával szemlélteti a tulajdonnév jelentéseként meghatározott azonosító kritériumot: Egy háromszög súlypontja a háromszög súlyvonalainak (a csúcsok és a szemközti oldalak felez - pontjai által meghatározott egyeneseinek) metszéspontja. Legyen egy háromszög három súlyvonala a , b és c , M pedig a súlypont. Nevezzük a és b metszéspontját A -nak, b és c metszéspontját B -nek. Megfogalmazható egy tétel, miszerint A azonos B -vel, azaz a és b metszéspontja azonos b és c metszéspontjával. (A tétel igazsága biztosítja, hogy az M névnek van jelölete.) A két (illetve M -mel együtt három) név ugyanazt jelöli, de jelentésük, tehát a kritérium, ami azonosítja jelöletüket különbözik.

⁵ A Magvet Kiadó és az Origo 2000-ben meghirdetett online-regény pályázatát az *1 link* cím regény nyerte (holtversenyben Garaczi László *MetaXájával*), melynek szerz je, Jake Smiles, álnévén kívül semmit nem árult el magáról.

Frege példája szemléletes, megfogalmazása azonban egy ponton félrevezetőnek is tekinthető. Ebben a matematikai példában ugyanis a nevek jelentését azonosítottuk határozott leírásuk jelentésével: *A* név jelentése: *a* és *b* metszéspontja, *B* jelentése: *b* és *c* metszéspontja. Frege máshol is tesz utalást arra, hogy egy név jelentése megadható valamely határozott leírás jelentésével, de mindig el lehet mondani ezekről az utalásokról, hogy csak szemléltetik Frege jelentésre vonatkozó elképzeléseit, anélkül hogy állítanák az azonosságot a két jelentés között. Dummett Frege-monográfiájában hangsúlyozza, hogy Frege írásaiban nem érhetünk tetten ezt egyértelmű kijelentést, ezért semmi okunk Fregét úgy kezelni, mint aki a nevek leíró elméletét képviseli (Dummett 1981, 110). Ha a *Jelentés és jelölés* elméleti keretein belül tagadjuk, hogy a tulajdonnév jelentése azonosítható egy határozott leírás jelentésével, akkor vagy amellett foglalnunk állást, hogy az azonosító kritérium önmagában nem egyetlen határozott leírással fejezhető ki — ezt teszi Searle is (Searle 1958/85) —, vagy azt állítjuk, hogy ez a kritérium általánosságban nem köthető össze semmilyen módon leírásokkal. Utóbbi esetben meg kell vizsgálnunk, hogy milyen státusa lehet egy azonosító kritériumnak, amelyről a beszélők — bár értik a nevet, amihez tartozik — nem tudnak számot adni.⁶

A nevek leíró elméletének nevezik hagyományosan azokat az elméleteket, amelyekben a tulajdonnév jelentése egy határozott leírás jelentésével azonos. Bertrand Russell idevonatkozó gondolatait is meg kell említenünk, aki munkáiban a (nem logikai értelemben vett) tulajdonneveket rövidített deskripciókként kezelte, a leírásokra adott hatóköri megoldásával pedig adott egy magyarázatot arra, hogyan beszélhetünk nem létező dolgokról, ill. hogyan fejeznek ki információt az azonossági állítások (Russell 1956/85⁷). A referáló kifejezések (nevek

⁶ Az azonosító kritériumokat a leírásoktól eltávolító érv nagyon erős lenne akkor, ha Kripke kritikája valóban csak a határozott leírásokról szólna, ahogy Dummett értelmezi. Mint látni fogjuk, nem erről van szó, hanem arról, hogy kielégítő magyarázat adható-e a nevek leíró elméletének szellemében a tulajdonnevekről.

⁷ Az oldalszámok a továbbiakban a magyar kiadásra vonatkoznak.

és határozott leírások) csak mondatban nyernek jelentést, mégpedig a következő képp:

Ha „C” egy denotáló kifejezés, mondjuk „az a terminus, amelynek F tulajdonsága van”, akkor

„C rendelkezik egy T tulajdonsággal” azt jelenti, hogy „egy és csakis egy terminus rendelkezik az F tulajdonsággal, és ez az egy rendelkezik a T tulajdonsággal.”⁸ (Russell 1956/85, 160) 161.)

Frege matematikai példájánál maradva A egyszer en az *a* és *b* metszéspontja leírás helyett áll (annak rövidítése), jelentésük tehát ugyanaz, így

$$A = B$$

és

$$a \text{ és } b \text{ metszéspontja} = b \text{ és } c \text{ metszéspontja}$$

ugyanazt fejezik ki, mégpedig:

Van pontosan egy olyan *x*, amire igaz, hogy *a* és *b* metszéspontja, és erre igaz az is, hogy *b* és *c* metszéspontja.

Bevezetjük a leírás-operátort:

$$\iota x(Px) := \exists x(Px \ \& \ \forall y(Py \supset y = x))$$

Így a mondat átírható: (MP: = metszéspontja)

$$\begin{aligned} & \exists x[MP(a, b, x) \ \& \ \forall y(MP(a, b, y) \supset y = x) \ \& \\ & \ \& \ \exists z(MP(b, c, z) \ \& \ \forall u(MP(b, c, u) \supset u = z) \\ & \ \& \ x = z)] \end{aligned}$$

⁸ Az eredetiben is a *term* kifejezés szerepel. Ez valószínűleg tévedés, hiszen a terminus által jelölt individuumról van szó.

A nevek esetében a jelentés nem válik láthatóvá, míg azok elemzett formájában, tehát leírásokká alakítva, megjelenik. A nem létez dolgokról való beszéd értelmességér l hasonlóképpen adhatunk számot. Például az *Odüsszeuszt Ithakában tették partra* mondat jelentésér l — ha az *Odüsszeusz* nevet az a *legtöbbet t rt trójai h s* leírás rövidítésének tekintjük — elmondhatjuk:

Létezik egy és csakis egy olyan entitás, amelyre igaz, hogy a legtöbbet t rt trójai h s, és ezt az entitást Ithakában tették partra.

(A mondat földrajzi nevei ugyanígy elemzend k.) Formalizálva:

T : = a legtöbbet t rt trójai h s'

I : = Ithakában tették partra'

$\exists x (Tx \ \& \ \forall y (Ty \supset y = x) \ \& \ Ix)$

Az olyan mondatok állítását tehát, amelyekben tulajdonnév szerepel, implicit módon egy egzisztenciális és egy unicitás preszuppozíció kíséri. Ezért az ilyen állítások értelmességének nem feltétele, hogy létezzen a megnevezett objektum, mivel a tulajdonnév által rövidített leírás állítja ennek az objektumnak a létezését, és így a mondat megítélhet tartalommal rendelkezik. A köznyelvi tulajdonnév (ellentétben a russelli logikai névt l, amelyet a valódi tulajdonnévnek tekintett) nem jelöl tehát, hanem valamely tulajdonságok segítségével körülír egy objektumot. Ha valamelyik el feltevés nem teljesül, azaz, ha nincs olyan objektum, vagy nem csak egy van, az állítás hamis lesz. Russell alapján tehát a jelölet nélküli tulajdonnevekkel tett állítások nem értelmetlenek, mert megítélhet k, rendelkeznek igazságértékkel, mégpedig hamisak. Frege ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedik, hogy a jelölet nélküli neveket tartalmazó állításoknak nem tulajdoníthatunk igazságértéket. Az olyan mondatokat, mint *A mélyen alvó Odüsszeuszt Ithakában tették partra*, nem titulálhatunk hamisnak, csak mert fiktív személyr l jelent ki valamit. Ezek a mondatok nem rendelkeznek jelölettel, nincs igazságértékük. Russell nem tesz különbséget egy mondat igazságának megítélhet sége és a mondat értelmes volta között. Számára, ha egy mondat értelmes, akkor van igazságértéke, ezért

a tulajdonnevek nem lehetnek valódi nevek, hanem a fent bemutatottak szerint elemzend leírások.

2.2 A leírásnyaláb-elmélet⁹

Frege a *Jelentés és jelölet* elhíresült lábjegyzetében megjegyzi (Frege 1892/2000, 120, 2. lábjegyzet), hogy a valódi tulajdonnevek esetében a jelentés ingadozni fog, ugyanis például az *Arisztotelész* névhez más-más beszél k más-más jelentést fognak kapcsolni, és így egy olyan állítás, amelyben szerepel az *Arisztotelész* név, különböz beszél k számára különböz jelentéssel fog bírni. Bár Frege nem hallgatja el ezt a tényt, látszólag nem is tulajdonít neki nagy jelent séget. Egyszer en olyan jelenségként kezeli, amelyben a természetes nyelv tökéletlen mivolta mutatkozik meg, nem érinti azonban jelentéselméletének magját, miszerint a név és jelölete közötti viszony logikai, amelyet a jelöletet azonosító kritérium állít fel. Ennek a „tökéletlenségnek” azonban messzire mutató jelent sége van az analitikus állítások tekintetében. Azokat az állításokat nevezzük analitikusnak, melyek igazsága kizárólag nyelvi tényez kön múlik.¹⁰ Ha tehát *B1* beszél számára az *Arisztotelész* név jelentése a *Nagy Sándor tanítója* leírással adható meg, míg *B2* beszél számára az a *Poétika szerz je* leírással, akkor az *Arisztotelész Nagy Sándor tanítója volt* állítás *B1* számára analitikus igazságot fejez ki, *B2* számára viszont szintetikus állítás lesz. Az ilyen jelentésingadozásokat nem engedhetjük meg, az analitikus igazságok logikai igazságok, és mint ilyenek nem változhatnak beszél r lbeszél re. Továbbá, valójában egyik ilyen állításról sem mondanánk, hogy analitikus. Tekintsük az el z fejezetb l vett példamondatot:

⁹ *Cluster theory*

¹⁰ „Egy állítás analitikus akkor és csak akkor, ha egyedül nyelvi szabályokból kifolyólag igaz, tekintet nélkül bármely empirikus vizsgálódásra.” (Searle 1958/85, 270.) Vagy egy másik megfogalmazásban: egy állítás analitikus akkor és csak akkor, ha igazságának belátásához az állítás megértése elégséges (Farkas—Kelemen 2002, 92).

Jake Smiles az *1 Link* című regényével megnyerte az internetes regényíró pályázatot.

Írói álnevének és rejtvínévének köszönhetően az egyetlen dolog, amit Jake Smilesről tudunk az, hogy *1 Link* című regényével megnyerte ezt és ezt az internetes regényíró pályázatot. Ebből kifolyólag az egyetlen eszközünk a *Jake Smiles* név jelölétének azonosítására ez a határozott leírás. Nem mondanánk azonban, hogy a mondat analitikus igazságot fejez ki. Az ilyen megfontolások vezették arra John Searle-t a *Proper Names* című írásában, hogy — megtartva Frege eredeti elképzelését, miszerint a név jelentése a logikai kapcsolat a név és jelölete között — egyetlen leírás helyett identifikáló karakterisztikák egy halmazával azonosítsa a név jelentését.

Searle két tulajdonnevekre vonatkozó nyelvi jelenségből indul ki. Először is a tulajdonnevek tanítását elemzi. A tanuló úgy sajátítja el egy tulajdonnév használatát, hogy valamilyen kritériumokon keresztül azonosítják a jelöletet számára, amire ezek után „feltételezve, hogy tanulónk érti a tulajdonneveket irányító általános konvencióikat” (Searle 1958/85, 271) az adott kifejezést fogja a jelölteként használni. Mivel azokat a kritériumokat, amelyek segítségével a név jelölétének azonosítása megtörténik, leírások fogalmazzák meg, Searle levonja a következtetést, miszerint leírások jelenítik meg azt a viszonyt, mely a név és az általa jelölt objektum között fennáll, és melyért ezek a karakterisztikák felelősek. Ennek a viszonyt pedig a jelentéssel kell azonosnak lennie, „hiszen hogyan lenne — hacsak nincs jelentése — a név összefüggésben az objektummal”?¹¹ (Searle 1958/85, 271.) Másodszor Searle hangsúlyozza, hogy az olyan állítások, melyekben a név hordozójának létét tagadjuk, nem pusztán azt fejezik ki, hogy a név nem jelöl semmit.¹² Például az

¹¹ Itt Searle egyértelmű tanújelét adja annak, hogy a legalapvetőbb vonásokban nem tér el a Frege által felállított rendszertől.

¹² Mindkét esetben szemügyre veszi Wittgenstein is a *Filozófiai vizsgálódásokban*. Searle a második jelenség kapcsán hivatkozik is a 79-es paragrafusra. Figyeljük meg, hogy Wittgenstein következtetései ugyanezekről a beszédhelyzetekről mások, mint Searle következtetései.

Arisztotelész nem létezett

mondat nem egyszer en annyit mond, hogy az *Arisztotelész* név nem jelöl semmit, hiszen ha találkozánk például a 19. századi történelemben egy *Arisztotelész* nev hadvezérrel, nem tekintenénk a fenti mondat ellenpéldájának. A mondat egy bizonyos Arisztotelészről állítja, hogy nem létezett, és az, hogy melyik az a bizonyos Arisztotelész, a név jelentésében van benne. Egy *N* név tehát többet fejez ki, mint önmagában azt, hogy az *objektum, amelynek a neve N*. Mindezekből Searle azt a következtetést vonja le, hogy „a tulajdonneveknek jelentésük szükség-szerűen, referenciájuk csak véletlenszerűen van”. (Searle 1958/85, 272.) Álláspontja tehát főbb jellemzőiben Fregéével azonos, de egy nagyon fontos vonatkozásban továbbfejleszti azt. Az azonosító karakterisztikák egyetlen leírás helyett egy leíráshalmazt jelenítenek meg, így kikerülhet a Frege által említett anomália, ti., hogy a jelentéseket beszélőknek különbözőnek kell felfognunk. A tulajdonnevek jelentése határozott leírások logikai konjunkciójával lesz azonos. Kérdéses esetben annak eldöntése, hogy pontosan mely leírások tartoznak egy név jelentéséhez, mindig a nevet használó beszélők feladata. E változtatások miatt Searle verziója plauzibilisebbnek tűnik, mint Fregéé: a jelentésfogalom idiolektus helyett dialektusban van értelmezve, azaz a jelentés ki van téve a beszélői közösség megfontolásainak. Mindazonáltal az elmélet továbbra is logikai viszonyt feltételez a név és jelölete között: az azonosító kritérium — amely immár egy leíráshalmaz — által szolgáltatott logikai viszonyt. A nevek helyes használatakor tehát leírások egy bizonyos, kérdéses esetben a nevet használók által súlyozott halmazát értjük meg mint a nevek jelentését. Ez megengedhet kisebb eltéréseket a beszélők között, ha a leíráshalmaz nagy részét illetően konszenzus van.¹³

¹³ Searle a *Proper Names*ben egy nagyon fontos különbségre is felhívja a figyelmet nevek és leírások között, mégpedig arra, hogy a nevek a leírásokkal ellentétben nem írják le az objektumot, melyet jelölnek. A név számára mintegy egyszer sített kivonata a leírások egy csoportjának. A leírásokon keresztül jelölnek, de önmaguk nem állítják a tulajdonságokat, melyeket kifejeznek.

Összefoglalva a nevek leíró elméletét, a következőket mondhatjuk: Az azonossági állítások és a jelölet nélküli nevekkel tett állítások értelmessége alapján a tulajdonnév jelentésére vonatkozó plauzibilis magyarázatnak tekintjük, hogy

1. ez a jelentés valamely határozottan identifikáló kritériummal azonos, amely kifejezhető egy leírással (Frege és Russell), vagy egy leírásból logikai konjunkcióval képzett leírásnyalábbal (Searle),

2. ez az azonosító kritérium a tulajdonnevek és jelöletük között logikai viszonyt feltételez, és

3. ezt a logikai kapcsolatot felállító jelentést tudja a beszélő, aki érti a tulajdonnevet, melyhez a jelentés tartozik; ezáltal tudja, hogy a név mit jelöl.

3.

3.1 A nevek mint merev jelölők

Ha N név jelentése megadható egy X leíráshalmazzal, akkor az

N azonos X -szel

mondat analitikus, hiszen az *azonos* operátor jobb oldalán N jelentését kifejező leíráshalmaz szerepel, tehát a mondat igazságát a benne szereplő kifejezések jelentéseiből tudjuk. Továbbá, mivel a két kifejezés szinonim, bármilyen kontextusban helyettesíthetjük egyiket a másikkal, a mondat jelentése, melyben szerepelnek, nem fog változni. Kripke a *Naming and Necessity*-ben egy olyan nyelvi példát mutat, amelyben egy név és a hozzá tartozó X leírásnyaláb nem helyettesíthető egymással anélkül, hogy jelentésváltozás ne történne. Tekintsük a következő mondatokat:

1. Lehetett volna úgy, hogy nem Széchenyi István válik a legnagyobb magyarrá.

2. Lehetett volna úgy, hogy nem Jakes Smiles nyeri meg a 2000-ben a Magvet és az Origó által meghirdetett internetes regényíró pályázatot.

3. Lehetne úgy, hogy 1 kalória nem azonos az 1 liter víz hőmérsékletének 1°C -kal történő megemelésével mérhető energiaváltozással.

Ezek a kontrafaktuális állítások olyan kontrafaktuális szituációkat írnak le, melyekben a név és a leírás jelölete nem azonos. Az 1. mondat által leírt kontrafaktuális szituációban a *Széchenyi István* név ugyanazt jelöli, mint az aktuális szituációban, míg az a *legnagyobb magyar* leírás nem ugyanazt, hanem valaki mást (például Kossuth Lajost), hiszen a mondat pontosan ezt állítja. A 2. mondat kapcsán már láttuk, hogy ami egyáltalán tudható Jake Smilesről a beszélő túlnyomó többsége által, azt a mondatban szereplő leírás kifejezi. 1 kalória definíció szerint egyenlő 1 liter víz hőmérsékletének 1°C -kal történő emelkedésekor a vízben tapasztalt energianövekedéssel. Az *1 kalória*¹⁴ terminus jelentése tehát a definíció jobb oldalán szereplő leírás. Nem kell elfogadnunk, hogy a *Széchenyi István* név jelentését az a *legnagyobb magyar*¹⁵ leírás fejezi ki; a kontrafaktuális állítások lényege, hogy a leírások helyén bármely határozott leírás, vagy azok egy logikai konjunkciója szerepelhet, így míg a mondatban szereplő név helyére *N*-et rakjuk, a leírás helyére pedig *X*-et, a kapott mondat olyan kontrafaktuális szituációt ír le, melyben a két kifejezés jelölete különbözik. *N* megtartja jelölését, *X* pedig valami másra fog referálni, mint *N*, vagyis mint *X* aktuálisan referál. Ezzel a nyelvi példával Kripkének lehetősége nyílik szembeállítani a tulajdonneveket a leírásokkal. A nevek és a tudományos terminusok a kontrafaktuálisokban megtartják jelölésüket, ezért Kripke

¹⁴ Kripke a tudományos terminusokat (tehát a definiált fogalmakat) is a tulajdonnevekhez hasonlóan merev jelölésnek mondja, épp a kontrafaktuális állításokban való viselkedésük miatt.

¹⁵ Az a *legnagyobb magyar* leírás, úgy gondolom, implicite valami olyasmit rövidít, mint a *valaha élt legnagyobb magyar*. Legalábbis Széchenyi István halála után az a *legnagyobb magyar* leírás nem pontos. A példa azért szemléletes, mert a különböző beszélők által tudott, Széchenyire utaló határozott leírások halmazából képzett metszetben az a *legnagyobb magyar* biztosan benne lesz.

ezeket merev jelöl knek [*rigid designators*] nevezi, viszont a leírások nem tartják meg jelölüket, ezért azok nem merev jelöl k.

3.2 A kontrafaktuálisok modalitása

Az el z fejezetben kifejtettekén túl a *Naming and Necessity* többet is állít. A kontrafaktuálisokban fellelhet modális kontextus alapján Kripke sajátos magyarázatát nyújtja a szükségszerűség és az *a priori* fogalmainak, ami el adássorozatának talán legvitatottabb, legtöbb bírálatot kapott gondolata. Kripke a szükségszerű / kontingens fogalom párt a metafizikai modalitás területéhez sorolja, melyet megkülönböztet az episztemológiai modalitástól, amelybe az *a priori* és *a posteriori* fogalmak tartoznak. Ezt a distinkciót a kontrafaktuális állításokban rejt z , a *lehetett volna úgy, hogy...* modális operátor által kifejezett metafizikai szükségszerűségre (kontingenciára) alapozza. A szöveg érvelésének egyik sarokköve, hogy a tulajdonnevek jelentésének leírásokkal való azonosítása a kétféle modalitás azonosításának hibájából fakad. Kripke úgy véli ugyanis, hogy ahhoz, hogy egy mondat analitikus legyen, egyrészt szükségszerű igazságot kell, hogy kifejezzen, másrészt ez a beszél számára *a priori* tudható kell, hogy legyen. Az *N azonos X-szel* mondat akkor analitikus, ha egyszerre *a priori* és szükségszerű is. A kontrafaktuális állításokban szerepl modális operátor hatókörébe azonban bármely leírás beletartozhat¹⁶, így valójában a referencia minden, leírás által megragadott tulajdonsága kontingens. Ezért az *N azonos X-szel* alakú állítások nem lehetnek analitikusak. Az analitikus állítás igazsága a benne szerepl kifejezések jelentéséb l fakad, következésképp az X leíráshalmaz nem tartozhat N név jelentéséhez. Az, hogy *a priori* tudom, hogy az 1 méter azonos a Párizsban rzött sméter hosszával — hiszen ez a definíciója –, még nem jelenti azt, hogy a két

¹⁶ Kivéve a referencia esszenciális tulajdonságait kifejez leírások, ezek azonban nem határozott leírások.

kifejezés által jelölt hosszúság szükségszerűen azonos. Ezért a definíció nem a terminus jelentését adja meg¹⁷ (Kripke 1972/80, 54) 55).

A modalitások tekintetében Kripke érvelését egyesek elfogadják (lásd például Edgington 2004), mások vitatják egy ilyen megkülönböztetés jogosságát. Köztük Dummett, aki kísérletet tesz annak cáfolására (Dummett 1981), hogy a két modalitás nem független egymástól. A Kripke által képviselt metafizikai modalitás ugyanis állítása szerint a nyelvi realizmus talaján nyugszik, amely azt mondja ki, hogy a mondatok igazságértéke nem függ attól, hogy mi tudjuk-e vagy sem. Tehát vannak vagy lehetnek olyan mondatok, amelyek igazságát, ill. hamisságát nem tudjuk, és elviekben sem tudhatjuk meg. Minden olyan mondat, amely meghaladja megismerésünk elvi korlátjait, objektumok végtelen halmaza feletti kvantifikációt tartalmaz. A végtelen halmaz feletti kvantifikációt pedig indukcióval hozzuk létre a számunkra is ellenrizhet, tehát megismerhet kvantifikációk alapján, mint valamilyen végtelen elme koncepcióját, egy olyan elméét, amely képes végtelen számú m-vel elvégzésére. E koncepcióra csak a tapasztalati megismerésen túlmenően állítások kapcsán történik implicit hivatkozás. Az ilyen elme számára a metafizikai modalitással rendelkező állítások igazsága megismerhet. A metafizikai modalitás tehát csupán az *a posteriori* tudás területét elhagyva lép fel, az *a priori* tudásunk kereteit végtelenné tágítva: az indukció természete miatt, ha egy állítás szükségszerűen igaz, akkor — ha egyáltalán megismerhet az igazsága — *a priori* módon az. Ebben az értelmezésben a mi megismerési lehetőségeink szabnak határt a metafizikai lehetőségeknek.¹⁸

¹⁷ A nevek leíró elmélete helyességének kérdése úgy is felvethető, hogy a név jelölését fixáló definíció egyben a név jelentését is megadja-e. Kripke nemcsak ezt tagadja, hanem álláspontja szerint a jelölés fixálását sem definíció végzi el. Lásd lentebb.

¹⁸ Dummett *A metafizika logikai alapjai* (Dummett 1991/2000) című könyvében is ezt az álláspontot képviseli: metafizikai állításaink alapjai a természetes nyelv logikájában keresendők. Nyelvünk logikájának feltárásával a metafizikai állításaink értelmére, és igazságértékére is fény vetülne. Úgy gondolom, a fent bemutatott érve arról, hogy minden szükségszerű igazság *a priori* megismerhet kell hogy legyen, eleve a két fogalom feltételezett kapcsolatán alapul. A modalitásról szóló pró és kontra érvek bemutatása azonban meghaladná a dolgozat kereteit.

Kripke realista alapállása ellenére olyan ítéleteket is lehetségesnek tart, melyek *a posteriori* tudás alapján állapítanak meg szükségszerűséget, és olyanokat is, amelyek *a priori* tudáson alapulnak ugyan, de mégsem szükségszerű igazságot fejeznek ki. Előbbire példát szolgáltatnak az olyan esszenciális tulajdonságok, mint egy tárgy eredete, úgy is, mint anyaga. A szobánkban lévő asztal (amiről tegyük fel, hogy fából van) szükségszerűen van abból az anyagból, amiből van. Lehetne másból is, mint fából, például jégből, de „bár el tudjuk képzelni, hogy egy külső látszólag ezzel azonos asztal másmilyen fából, vagy éppen jégből legyen, és bár tehetjük volna azt az asztalt ugyanerre a helyre a szobában, nekem úgy tűnik nem *erről* az asztalról képzeljük, hogy jégből van, hanem inkább egy másik asztalról, amely minden külső részletében *hasonló* ehhez, csak másmilyen fából, vagy épp jégből van”. (Kripke 1972/80, 114, kiemelés az eredetiben.) Lehetségesnek tarthatjuk, hogy ez az asztal jégből van (ha egy kicsit szkeptikusak vagyunk érzékszerveinkkel szemben, nem tudjuk biztosan, hogy fából), de nem mondhatjuk, hogyha ez az asztal fából van, akkor lehetett volna másból is, mint fából. Úgy tűnik, egy objektum esszenciális tulajdonságait kifejező leírások nem szerepelhetnek az objektum nevével együtt kontrafaktuális állításokban.

A *a priori* kontingens állítások azok, amelyeket nem tapasztalati tudásra alapozva tartunk igaznak, de nem a dolgok szükségszerű állását fejezik ki. Ilyen a 3. állítás: 1 kalória azonossága 1 liter víz 1° C -os hőmérséklet változásakor mérhető energianövekedéssel számunkra *a priori*, mert 1 kalória *per definicionem* ez, de az állítás nem szükségszerűen igaz, mivel lehetett volna nagyobb vagy kisebb energianövekedés is a vízben.¹⁹ Azaz ha kiderülne, hogy elmérték a szóban forgó energiaváltozást, ez nem érintené az 1 kalória joule-ban megállapított mértékét. Kripke éppen ebben az értelemben állítja, hogy az ilyen

¹⁹ Más kérdés, hogy akkor (valószínűleg) most azt neveznénk 1 kalóriának. Ebben az esetben azonban egy másik nyelvről lenne szó, hiszen a mi nyelvünkben az 1 kalória mértéke adott. Kripke nem győzi hangsúlyozni, hogy mindig az általunk jelen pillanatban beszélt nyelvről, azaz az aktuális nyelvről, nem pedig egy lehetséges nyelvről szólnak fejtegetései.

állítások nem szükségszerű igazságot fejeznek ki: a nyelvhasználatra vonatkozó definícióink nem állapíthatnak meg a világról, mely a nyelvtől független, semmiféle szükségszerűséget.

3.3 A leírások hatóköri elemzése

Dummett érvei arra is kiterjednek, hogy Kripke megállapításai valójában nem is állítások szükségszerűségére illetve kontingenciájára vonatkoznak, hanem arra, hogy objektumok szükségszerűen birtokolnak-e egy tulajdonságot (esszenciális tulajdonságuk-e) vagy sem (Dummett 1981, 121)122). Mivel Kripke az objektum-predikátum viszonyban értelmezi a metafizikai modalitást, érvelése az *a priori* és szükségszerű fogalmainak szétválasztására kérdéses eredménnyel járhat. Dummett kritikájában rámutat továbbá, hogy amint az objektum-predikátum viszonyban értelmezzük a tulajdonnevek és a leírások jelölésbeli eltéréseit, a leírás-operátor problematikájával találjuk szembe magunkat. Kripke merev jelöl fogalma név és leírás között abban a vonatkozásban veti fel a különbséget, amely a jelöletekhez fordított viszonyukban mutatkozik meg, ti., hogy a nevek megtartják, a leírások ezzel szemben megváltoztatják jelölésüket bizonyos kontextusokban. Dummett rámutat, hogy ez a különbségtétel nem indokolt: mind a nevek, mind a leírások ugyanazt a kétértelmezést képesek hordozni (Dummett 1981, 114):

Lehetett volna úgy, hogy nem a *Metafizika szerzője* írja a *Metafizikát*.

(M: = írta a *Metafizikát*)

$\diamond \sim M(\ulcorner Mx \urcorner)$

Ebben a mondatban az *a Metafizika szerzője* határozott leírás szerepel, és a leírás hatóköri kétértelmezésének köszönhetően lehet a mondat igaz. Ha ezt a hatóköri kétértelmezést Russell hatókör-elméletének megfelelően elemezzük, kétféle átírás lehetséges:

$\diamond \exists x [Mx \ \& \ \forall y (My \supset y = x) \ \& \ \sim Mx]$

Ezt kapjuk akkor, ha a leírás-operátort sz k hatókörrel értelmezzük. Az így interpretált mondat hamis lesz, nem lehetséges, hogy nem az a személy írta a *Metafizikát*, aki írta a *Metafizikát*. A tág hatókör értelmezés, melyben a modális operátor a leírás hatókörén belül van:

$$\exists x[Mx \ \& \ \forall y(My \supset y = x) \ \& \ \diamond \sim Mx]$$

Utóbbi interpretáció eredménye, hogy a határozott leírás mondatbeli első fordulása merev jelölként, a második pedig nem merev jelölként értelmeződik. A mondat így lehet igaz: a *Metafizika* írója lehet, hogy nem azonos azzal, aki (valójában) írta a *Metafizikát*. Kripke ezt a megoldást elfogadja a leírások esetében, a tulajdonnevek kapcsán azonban más típusú kétértelmiséget feltételez. Az *a priori* igazságot kifejező állítások nem szükségszerűen való értelmezése Dummett szerint ugyanaz a kétértelmiség, mint a határozott leírások fent vázolt, és a Russell-féle hatóköri megoldással jól kezelhető ambiguitása. Elismer ugyan egy kontextust, amely rámutat a Kripke által hangsúlyozott különbségre, de számára ez kevés ahhoz, hogy igazolja Kripke a hatóköri kezeléssel eltérő megoldását a tulajdonnevekre vonatkozóan²⁰ (Dummett 1981, 131) 132). Ez a kontextus a *lenni* [to be], és a *válni* [to become] igék által teremtődik meg:

Lehetett volna úgy, hogy a *Metafizika* szerzője nem válik a *Metafizika* szerzőjévé.

Lehet, hogy nem a *Metafizika* szerzője volt a *Metafizika* szerzője.

Ellenben:

*Lehetett volna úgy, hogy Arisztotelész nem válik Arisztotelésszé.

*Lehet, hogy Arisztotelész nem volt Arisztotelész.

²⁰ Világos, hogy ha a tulajdonneveket másképp kell kezelnünk, mint a határozott leírásokat, akkor ez a fregei paradigmára nézve súlyos következményekkel járhat.

Ezt a jelenséget Dummett azzal magyarázza, hogy a tulajdonnév — szemben a leírások által kifejezett tulajdonságokkal — nem olyan sajátosság, amelyet elsajátít az objektum.

3.4 A név jelölete és annak tulajdonságai közti viszony

Véleményem szerint Dummett utóbbi megjegyzései inkább igazolják, mint cáfolják Kripke téziséét. A fenti és ezekhez hasonló nyelvi példák alapján azt mondhatjuk, hogy a nyelvben az objektumok és neveik viszonyát id beliségt l elvonatkoztatva érhetjük tetten: mintha olyan tulajdonság lenne, mellyel az objektum létezésének kezdetét l fogva rendelkezik. A név az objektum számára más dimenzióban helyezkedik el, mint az elsajátítható tulajdonságait kifejező leírások. Legyenek bár mer ben spekulatívak Kripke modalításra vonatkozó észrevételei, a kontrafaktuális állítások példája önmagában már megmutatja a nevek és a leírások közti különbséget. Amennyiben egy objektum és valamely határozott leírásokkal kifejezett tulajdonsághalmaza nem áll — a kripkei értelemben — szükségszer viszonyban, a név és a leírás nem lehet a logikai ekvivalencia relációjában egymással, pedig ez lenne szinonimitásuk feltétele. Ugyan a leírás, vagy a leírások egy nyalábja kiválaszt egy objektumot, a név, amellyel a leírásokat összefüggésbe hoztuk, nem kell, hogy ugyanazt az objektumot jelölje ki. Tulajdonnév és jelölete között nem a leírások által felállított logikai viszony közvetít. A nevek merev jelöl voltából úgy t ník, a referencia valamiképp els dlegesebb a tulajdonnév szempontjából, mint a referencia tulajdonságai. A név els sorban jelöl, majd a jelöletre igaz tulajdonságok a nyelvben szintén az ugyanazon objektumot kijelöl funkciót kezdik játszani. A sorrend azonban a fregei elmélethez képest megváltozik. A név, majd a hozzá kapcsolódó azonosító kritériumokon keresztül a jelölet sorrendje helyett: a név, az objektum, mely annak jelölete, majd azok a leírások, melyeket ugyanaz az objektum egyértelm en kielégít, és amelyeket semelyik más objektum nem elégít ki. A leírások, bár nyelvhasználatunkban szorosan köt dnek a névhez, nem játsszák azt a szerepet, melyet Frege, Russell és Searle tulajdonít nekik. Ebben az értelemben állítja Kripke, hogy a nevek jelentése nem leírás (azaz a neveknek nincs — a fregei értelemben vett — jelentésük).

A nevek leíró elméletének szembe kell néznie a kontrafaktuális állításokon túl azzal is, hogy a tulajdonneveket gyakran úgy használjuk, hogy nem tudunk semmilyen határozott leírást hozzájuk rendelni. Városnevek esetében például gyakran nem tudunk olyan kritériummal szolgálni, ami egyértelműen kijelölne egy helyet a világban. Továbbá el fordul, hogy olyan tulajdonság alapján határozunk meg egy személyt mint egy adott név hordozóját, amely a valóságban nem igaz arra a személyre, akire utalni akarunk a névvel, igaz lehet ugyanakkor egy másikra. Abban az esetben, ha a leírás egy másik személyre igaz, a logikai viszony miatt erre az illetőre referálna a név, ha valóban a leírás adná meg azt a kritériumot, amely alapján a név jelöl. Úgy történik, a név és a leírások viszonya nem közvetlen, hanem a jelöleten keresztül valósul meg. Az ilyen példák arról tanúskodnak, hogy a beszélő intuíciója és gyakorlata ellen szólna feltételeznünk, hogy a nevek leírásokon keresztül jelölnek. Ha továbbra is fenn akarjuk tartani, hogy a tulajdonnevek is jelentésük által vonatkoznak a világ dolgaira, el kell vetnünk, hogy ezek a jelentések kifejezhető határozott leírásokkal.

3.5 A névadás

Mi teszi lehetővé a név számára, hogy jelöljön, ha nem a jelöletét azonosító kritériumok? Kripke válasza, mondhatni, kézenfekvő: a tulajdonnevek használatát mindig névadás teszi meg. A tulajdonnevekre, főként a személynevekre vonatkozó intuíciónk szerint a nevek mintegy címkékként kapcsolódnak hordozóikhoz. Címkékként, melyek individuumokat és más egyedi dolgokat azonosítanak számunkra, beszélő számára, a nyelvben megjelenítve azokat. Az egyedi objektumok (személyek, városok, művek, csillagok stb.) gyakran szerepelnek beszédünkben, és ahhoz, hogy ez lehetővé váljon, lennie kell olyan jeleknek is szótárunkban, melyek ezeket az egyedi objektumokat jelölik. A névadás sokféleképp történhet, de minden esetben megtörténik, még akkor is, ha nincs névadási ceremónia. Abban az esetben is, ha a név első használatát nem teszi meg semmiféle megnevezésre utaló beszédaktus, a név további említése feltételezi ezt. A névadás persze összetett jelenség, sokféleképpen történhet. A *legyen a neved ...* formula, vagy az *ezúton ... -nak keresztellek* formula a személyneveknél bevett fordulatok,

de például az újonnan felfedezett bolygókat, csillagokat, üstökösöket, fehérjéket, az elkészült szoftvereket stb. is egy keresztel i ceremónia keretében szokták elnevezni. A névadások az objektum nyelvi használatbavételét megel z beszédaktusok. Egyik formájuk minden bizonnyal a leírásokkal adott definíció. Tulajdonképpen minden névadás átváltoztatható leírássá, vagy azok egy halmazává, de ez nem jelent jelentésadást, a jelentésfogalom fregei értelmében. A nevek merev jelöl volta miatt Kripke szerint meg kell különböztetni a jelöllet fixálását a jelentésadástól, és a névadást, még ha leírásokon keresztül történik is, a jelöllet fixálására szolgáló aktusként kell kezelni. Ahhoz, hogy egy jelet névként használjunk, szükséges fixálni a jelölletét, de ezzel nem adjuk meg a név jelentéseként szolgáló kritériumot, mivel a jelöllet fixálását végz leírás nem válik a név szinonimájává. Kripke tehát a névadást tágabb fogalomként értelmezi, mint Frege. A jelöllet fixálása a tulajdonnevek esetében egy — részben legalábbis — nyelvi aktus, amely a nevek használatát egyáltalán lehet vé teszi. Az egyedi objektum fel l nézve a rá történ nyelvi utalást a határozott leírásokon és a mutató névmásokon kívül — ez utóbbiak csak részben nyelvi utalások —, a tulajdonneveknek nevezett jelek teszik lehet vé. Ahogy Searle is hangsúlyozza²¹, e háromféle módnak különböz funkciói vannak: a mutató névmások röviden és csak rámutatás segítségével jelölnek, a leírások leírják az objektumot, megadják annak egy meghatározó tulajdonságát, a nevek ezzel szemben „csak” jelölnek. A névmásokhoz hasonlóan röviden és közvetlenül jelölnek, de minden nem nyelvi segédeszköz aktuális igénybevétele nélkül.

4.

4.1 Merev jelöl k a nyelvjátékokban

A névadás aktusa kiemelked jelent ség , de csak egy részlete az egész képnek, hiszen amikor hétköznapi konverzációk során tulajdonneveket használunk — úgy t nhet legalábbis —, nem utalunk a névadásra.

²¹ Lásd fent a 17. lábjegyzetet.

A jelöllet fixálását elvégzi a névadás, de a tulajdonnevek helyes használatát nem az biztosítja, hogy ismerjük a névadás körülményeit, és tudunk hivatkozni rá. Vajon a névadás használható-e arra — és ha igen, hogyan — amire Kripke érvei alapján nem alkalmazhatók a leírások, illetve azok jelentése, ti., hogy a tulajdonnév használata során megadják annak jelölletét? Mindennapi tapasztalat, hogy különösebb fennakadás nélkül említünk neveket, melyekhez nem tudunk konkrét jelölletet kapcsolni. Dummett szerint ilyenkor mintegy „felvev készülékként” használjuk a neveket; mint amikor valakinek üzenetet adunk át, melyben szerepel egy személynév, de nekünk semmiféle ismeretünk nincs arról, hogy a név kit takar (Dummett 1981, 111). Hogyan magyarázható ez a jelenség? A probléma egésze megragadható a következő kérdésben: mi teszi lehetővé, hogy helyesen használjunk tulajdonneveket akkor, ha nem rendelkezünk olyan kritériummal, amely egyértelműen kijelölné számunkra a név jelölletét? Miben áll tehát a tulajdonnevek megértése, ha nem abban, hogy megértjük a hozzá kapcsolódó azonosító kritériumot?

Kripke a *Naming and Necessity*-ben egyfajta kommunikációs lánc meglétét feltételezi, amely a névadásig megy vissza, és amelyben a beszélők egymástól „öröklik” az egyes tulajdonnevek helyes jelöllettel történő használatát. Az öröklődést az arra vonatkozó intenció biztosítja, hogy ugyanazt az objektumot jelöljem a névvel — akármi is az —, mint az illető, akit én a nevet hallottam. Ezzel szemben Dummett amellett törődését, hogy egy alapvetően leíró elméleti keretben is számot lehet adni a nevek ilyen jellegű használatáról. Arról van szó ugyanis, hogy az egyes beszélők nem minden esetben kell, hogy rendelkezzenek a névhez kapcsolódó azonosító kritériummal, elég, ha elviekben képesek rá, hogy meghatározzanak ilyet. A nyelvi munkamegosztás lehetővé teszi ezt, ha a beszélői közösség egésze számára hozzáférhető a névre vonatkozó azonosító kritérium — erre való példa például az enciklopédiák, szótárak, helymeghatározások stb. A lényeg, hogy létezzen ilyen kritérium; meghatározható legyen a közös jelentés. A tulajdonnevek „felvev készülékszerű” használatát az erre való hivatkozás teszi lehetővé: az a szándék, hogy a közös jelentés által meghatározott jelöltre utaljunk. A közös jelentést feltételező intenció Dummett szerint minden nyelvi jel esetében jelen van, hiszen a nyelv (egyik) funkciója a kommunikáció,

amely nem lenne lehetséges közös megértés nélkül (Dummett 1981, 138) 139).

Dummett legfőbb kifogása Kripke kommunikációs lánc ellen az, hogy ugyan látszólag magyarázatot ad arra, hogy miért lehetséges helyesen használni neveket anélkül, hogy lenne bármilyen kritériumunk referenciájuk meghatározására, de valójában ez a magyarázat nem mondja meg nekünk, hogy mi is az: egy név referál valamire. A nyelvet képesek vagyunk gond nélkül használni arra, hogy a világ dolgairól beszéljünk akkor is, ha ezekhez a dolgokhoz nincsen hozzáférésünk. Kripke történeti-kauzális lánc azonban épphogy feltételezni látszik ezt a hozzáférést. Ha ez így van, a merev jelölék elméletének nem vesszük hasznát egy jelentéseméletben, hiszen nemcsak a nevek megértésére nem ad számot, de a név és a jelölt objektum viszonyáról sem. Dummett értelmezésében Kripke magyarázata csupán arra jó, hogy számot adjon a referencia állandóságáról a nevek különböző használata során. Ez az állandóság ráadásul sok esetben egyszerre sincs meg, hiszen előfordul, hogy egy név története során megváltoztatja jelölését.²² Továbbá Kripke magyarázatának vonzerejét gyengíti, hogy a merev jelölék elmélete azt implikálja, másképp kell kezelnünk a tulajdonneveket, mint a nyelv többi kifejezését; márpedig az egységes kezelési mód beláthatóan előnyösebb. Láttuk azonban, hogy a Fregei alapokon nyugvó magyarázat a tulajdonnevek esetében aligha tartható. Név és jelölete közti viszonyért nem valamely azonosító kritérium a felelős. Ragaszkodnunk hozzá — úgy tartanék — csak azért érdemes, mert egy különben nagyon hatásos és elegáns szemantikai elméletbe illeszkedik.

Véleményem szerint Kripke névadásról szóló nézetei ugyanazt az irányvonalat képviselik a tulajdonnevekkel kapcsolatos vizsgálódásokban, mint Wittgenstein meglátásai arról, hogy a tulajdonnevek helyes használatát előfeltételezi a tulajdonnevek nyelvben betöltött szerepére és funkciójáról alkotott implicit tudás. Kripke amikor a névadásra

²² Dummett a Tarock kártya példáját említi a referenciaváltozásra. A Tarock egy német kártyajáték, melynek neve az Angliában *Tarotk*ként ismert, speciális paklival játszott játék német változata. Azonban ma már *Tarockk*ként egy némileg hasonló, de hagyományos kártyákkal játszott játékra utalnak Németországban és Ausztriában (a régi Tarock ma már Cego) (Dummett 1981, 150).

hivatkozik, valami olyasmit lát a névadás aktusában, amit használni lehetne és kellene az arról szóló magyarázatban, hogy mi köti a tulajdonnevet a jelölétéhez. Ahhoz, hogy jelentésemélet legyen a névadással és a kommunikációs láncsal történő magyarázathoz, ki kell hagynunk belőle a referenciára való hivatkozást, hiszen épp azt akarjuk megmagyarázni, hogy honnan tudjuk, hogy mi egy név referenciája, illetve, hogy mi biztosítja azt, hogy a név jelöljön — a név mindennapi használata során. Ahogy az előző fejezetben igyekeztem érzékeltetni, a névadás egy kiemelkedő jelentőség pontra mutat rá a tulajdonnevekkel kapcsolatban: a tulajdonnév természete olyan, hogy direkt kapcsolatot feltételez a név és jelölete között. Ahhoz, hogy magyarázatként tudjuk kezelni a név általános funkciójáról szóló fejtegetéseket, azt kell látnunk, hogy ezek a meglátások egy olyan nyelvszemléletre tanúskodnak, mely Wittgensteinével rokon. Wittgenstein, amikor a *Filozófiai vizsgálódásokban* a nyelvet a játékhoz hasonlítja, azon funkcionális magyarázatok eldilegességét is kimondja, melyek a nyelv organikus jellegén alapulnak. Amit a nyelvi jelentésviszonyokról elmondhatunk, pusztán a jelek funkcionalitásában ragadható meg, abban, ahogy a nyelvhasználat során megmutatkoznak a kifejezések szerepei. Véleményem szerint nagyon lényeges, hogy Kripke nyelvszemlélete — azok alapján, amit a tulajdonnevekről mond, és amit fejtegetései implikálnak — illeszkednek ehhez a képhez. Dummett csak részben bírálja jogosan Kripkét destruktivitásáért és egy konstruktív elmélet hiányáért. A *Naming and Necessity* szerzője könyvében maga is azt állítja, hogy csupán egy „jobb képet” igyekezett nyújtani a problémáról (Kripke 1972/80, 97). Eközben azonban olyan súlypontát helyezéseket visz véghez, ami a fregei idealizált és absztrakt elmélet helyett egy nyelvhasználati jelenségekre fókuszáló, sokkal kevésbé absztrakt, és nyelvi intuíciónkra hivatkozó leírás irányába mutat. Kripke magyarázatát véleményem szerint legitimé teszi, ha a *Filozófiai vizsgálódásokban* megteremtett alapokra helyezzük.

A kommunikációs láncra való hivatkozás használhatóvá válik, ha tekintetbe vesszük a tulajdonnévnek a nyelv egésze szempontjából betöltött funkcióját: a tulajdonneveket egyedi objektumok (merev) jelölésére használjuk. A nevekre vonatkozó intuíciónk szerint a dolgoknak nevük van, mert elneveztük őket, hogy beszélni tudjunk róluk. Tehát a tulajdonnevek egész egyszerűen olyan kifejezések, olyan

nyelvi jelek, amelyekről tudjuk — mert nyelvtudásunk része —, hogy mi a szerepük a nyelvben. Azaz a nevek helyes használatának feltétele a név direkt jelölő funkciójának megértése. Az egyes konkrét nevek használatának magyarázata csak ezután lehetséges. A Searle által is elemzett szituáció, amikor egy gyermeknek elmagyarázzuk, hogy egy név mit jelöl, nem a tulajdonnév használatára vonatkozó általános magyarázat — utóbbira vonatkozó tudás nélkül a gyermek meg sem értené a leírásokkal történő magyarázatot. Ugyanúgy, ahogy a szám fogalmának ismerete nélkül nem lehet rámutatással definiálni, vagy megmagyarázni egy konkrét szám használatát (Wittgenstein 1953/1992, 33) 36, 28) 31. paragrafus).

Mi teszi lehetővé tehát, hogy referáljunk a tulajdonnevekkel mindennapi beszédhelyzetekben? Ha a kommunikációs lánc metaforáját a wittgensteini szemlélethez társítjuk, Kripke magyarázata megállítja a helyét: a beszélő ismeri a tulajdonnevek természetét, tudja, hogy egyedi dolgokat jelölnek, tudja, hogy névadás elzárja a név használatbakerülését (helyezi el a nevet a nyelvben), ezért elég azzal az intencióval élnie, hogy a hallott nevet ugyanazzal a jelöléssel használja, mint az a beszélő, akit ő hallotta.²³ Ez a lánc a névadásig megy vissza, és pusztán a nevek általános megértése, valamint a közös jelöltre utaló szándék köti össze a szemeket. Ez pontosan azt jelenti, hogy ha tagja vagyok egy beszélői közösségnek, amelyben a név használatban van, ez a részesülésem biztosítja, hogy kompetensen éljek ezzel a jellel. Itt is beszélhetünk tehát egyfajta nyelvi munkamegosztásról, hiszen a nyelvjáték egésze — amelyben a név „közszájon forog” — rendelkezik a referenciára vonatkozó tudással. A név első használói pedig ténylegesen kauzális kapcsolatban vannak a névadással, hiszen ott voltak, vagy éppen ők vitték véghez. A közös jelöltre utaló szándék, amely a névadás aktusáig megy vissza, kiküszöböli az azonosító kritériumra való hivatkozást. Ez a magyarázat nem a név történetére hivatkozik, hanem a név nyelvi használatbavételének tényére és arra, hogy minden beszélő képes implicit módon hivatkozni erre a tényre, mert része a nevekkel

²³ „[A] név fogadójának, úgy gondolom, amikor a név a tudomására jut, szándékában áll azt ugyanazzal a referenciával használni, mint az az ember, akit ő hallotta.” (Kripke 1972/80, 96.)

kapcsolatos általános nyelvtudásnak, része a tulajdonnevek nyelvjátékának. Ebbe a képbe tökéletesen illeszkedik a tulajdonnevek olyan említése is, amikor nem ismerjük azok jelölését; az alapesett az ilyen használat tulajdonképpen semmiben nem tér el; illetve talán egyetlen — annál lényegesebb — vonatkozásban eltér: aki ismerettel rendelkezik a jelölt objektumról, az tud annak nevéhez azonosító kritériumokat kapcsolni.

4.2 A leírások szerepe a tulajdonnevek megértésében

A tulajdonnevek és a határozott leírások viszonyának kérdésében eddig nem fogalmaztam meg pozitív tézist. E viszonyt a nevek leíró elmélete — úgy t nük — félreismeri, amikor a tulajdonnevek megértése és helyes használata tekintetében túlságosan központi szerepet szán neki. Véleményem szerint az el ttünk álló problémával kapcsolatban, a fentebb elmondottak fényében Wittgenstein egy nagyon plauzibilis képet vázol a *Filozófiai vizsgálódásokban*. Ami a leírásokat nélkülözhetetlenné teszi a tulajdonnevek vonatkozásában, az pontosan a neveknek az a pusztja, direkt jelölési módja, amit az el z fejezetekben igyekeztem körvonalazni. A név használata során felmerülnek a jelölés tisztázását igényl problémák, melyek nem merülhetnek fel, ha a tulajdonnevek tisztán logikai úton, a jelentésükön keresztül — tehát azon keresztül, amit bennük megértünk — jelölnének. A leírások a tulajdonnevekkel kapcsolatban nem a nevek jelölésének megadásakor kerülnek legtöbbször el , hanem a jelölések magyarázatakor, pontosításakor (Boersema 2000, 6). A leírásoknak ezt az identifikációt segít funkcióját hangsúlyozza Wittgenstein, amikor a *Filozófiai vizsgálódásokban* a különböző kifejezések között a tulajdonnevek tanításának folyamatát is szemügyre veszi (Wittgenstein (1953/92), 42, 42) 43. paragrafus). A gyerekek nem a név általános m ködését sajátítják el, amikor a konkrét tulajdonnevek jelölését leírásokkal magyarázzák nekik, ahogy az Searle leírásából következik, hanem a tulajdonnév általános funkciójából kiindulva megértik a konkrét eset használatát. A tulajdonnév általános funkcióját, miszerint a nevet mintegy megkülönböztet jelzésként alkalmazzuk hordozójára, fel kell tételnie annak, akinek a név jelölését leírásokkal magyarázzák, különben az ilyen magyarázat nem tenné

lehet vé számára, hogy a nevet helyesen használja. A tulajdonnevek tanítása kettős: a leírások segítségével általában nélkülözhetetlen ahhoz, hogy egy tulajdonnévről elmagyarázzuk, hogy mely egyedi objektum helyett áll. Az egyedi esetekben a beszélő következtetni tud a tulajdonnév használatával kapcsolatos általános konvenciókra. De ha nem lenne már valami tudása arról a tanulóknak, hogy mi a tulajdonnév szerepe a nyelvben, annak a magyarázata például, hogy kit jelöl az *Arisztotelész* név, nem lenne kivitelezhető leírásokkal.

Térjünk rá a *Filozófiai vizsgálódások* Searle által is hivatkozott 79. paragrafusára. A *Mózes nem létezett* állítás többféleképp érthető. Wittgenstein szavaival: „Jelentheti azt, hogy az Izraelitáknak nem egyetlen vezérük volt, amikor kivonultak Egyiptomból — vagy: a vezérüket nem Mózesnek hívták — vagy: nem volt olyan ember, aki mindazt véghezvitte volna, amit a Biblia Mózesről elmond — vagy stb., stb.” (Wittgenstein 1953/1992, 64.) Ezeket a különböző értelmezéseket részben az teszi lehetővé, hogy a tulajdonnevek sokszor összekapcsolódnak bizonyos leírásokkal, leginkább azokkal, amelyek segítségével a név által jelölt dologra hivatkozni szoktunk. Mózes esetében, és minden olyan történelmi személy esetében, akiről csak tetteiket bemutató leírásokon keresztül van tudomásunk, a személynév gyakran nemcsak magát a személyt, hanem az általa véghezvitt cselekedeteket is jelöli. A *Mózes* név az Izraeliták Egyiptomból való kivezetésének, és más bibliai történéseknek a szimbóluma is, amellett, hogy egy valamikor élt (vagy fiktív) személynek a neve. Ilyen esetekben a név valóban leírásként funkcionál, és úgy is használjuk.²⁴ Ugyanakkor a *Mózes nem létezett* mondat kifejezheti azt is, hogy az az ember, akinek a neve *Mózes* volt, kitalált személy — függetlenül attól, hogy bárki véghezvitte-e azokat a tetteket, amelyeket a Biblia Mózesnek tulajdonít.

A 79. paragrafust Searle, Kripke és Dummett is félreértelmezi, amikor úgy hivatkoznak rá, mintha Frege és Russell leíró elméletével szemben sorakoztatna fel a leírásnyaláb-elmélet mellett szóló érveket. A Hacker—Baker-féle kommentár szerint ez a paragrafus a 68. paragrafussal kezdődő gondolatmenet kontextusába illeszkedik, amely a fogalmak elmosódott határaitól szól (Baker—Hacker 1980, 424) 431, lásd

²⁴ Ezt Kripke sem vitatja, lásd a Hasfelmetsz Jack példáját (Kripke 1972/80, 94).

még Boersema 2000). E szerint az értelmezés szerint a 79. paragrafus azt demonstrálja, hogy a nevek sem definiálhatók egyértelműen, csakúgy, mint például a *játék* vagy a *szám* fogalmak, hanem értelmüket olyan magyarázatokkal fejezhetjük ki, melyek nem egyszer és mindenkorra meghatározott részeit adják a név jelentésének, hanem csak az egyes esetek számára körvonalazzák azt. Ezt összevethetjük azzal, amit Kripke mond a tulajdonnevek és a határozott leírások viszonyáról: a leírások, melyek a név jelölétéhez kapcsolódnak, aktuálisan azonosíthatják a név jelölését, de a jelöltre igaz leírások változhatnak, ahogy tudásunk is a jelölt objektumról, tehát a leírások esetleges viszonyban állnak a névvel. Ha ezt meg akarjuk feleltetni a név és jelentése viszonyának, azt mondhatjuk, hogy egy név használata mindig *magyarázható* leírások egy halmazának segítségével.

A tulajdonnevekkel kapcsolatos félreértések leggyakrabban a név jelölését érintik, amiket a mindennapi beszédhelyzetekben valóban úgy tisztázunk, hogy leírások segítségével, a névtől függetlenül utalunk a jelöltre. Mondhatjuk, hogy valaki nem ismeri egy név jelentését, ha nem arra akar vele utalni, akire a név valójában referál, mert ez azt jelenti számunkra, hogy az illető beszélő nincs tisztában annak a névnek a használatával. De minden bizonnyal a nevekkel kapcsolatos tudás hiányának tekintenénk, ha valaki abból, hogy *Kata elment fürdeni*, nem tudná kikövetkeztetni, hogy *egy lány elment fürdeni*, vagy ha abból, hogy valaki *Kovácsné Szabados Piroskaként* mutatkozik be, nem következne az illető számára, hogy a hölgy férjnél van. Ezeket az információkat a nevekkel kapcsolatos szokások és konvenciók hordozzák. Nem szükséges és talán helytelen is a nevekkel kapcsolatos általános megértéssel összefüggésbe hoznunk ezeket a konvenciókat, ahogy azt Hacker és Baker teszik kommentárjukban (Baker—Hacker 1980, 416-7)²⁵, hiszen ezek a különböző kultúrákon keresztül változó konkrétumokat

²⁵ Egyik példájuk a 19. századi Angliában szokásos, a lányok férjhezmenetelével kapcsolatos konvencióra hívja fel a figyelmet, miszerint a Miss Jones megszólítás kizárólag a Jones család legidősebb férjhezmenetelű lányát illette meg. Amint férjhez ment, az utána következő legidősebb férjhezmenetelű lányra szállt a név. Az, hogy nem vagyunk tisztában az ilyen konvenciókkal, az nem érinti a tulajdonnevek általános használatát lehet véte tudásunkat.

jelenítenek meg, és nem igazi ellenpéldái a referencia idetlenségével kapcsolatos megállapításainknak. Mindazonáltal minden ilyen esetlegesség a névadási szokásokkal függ össze, így ezek is csak arra utalnak, hogy a nevek megértésér l nem tanúskodik elegend mértékben, ha konkrét esetekben képesek vagyunk magyarázattal szolgálni a nevek jelölétéér l. A tulajdonnevek megértéséhez hozzátartozik az, hogy tudjuk, azok olyan jelei nyelvünknek, melyeket egyedi objektumok (merev) jelölésére hoztunk létre úgy, hogy elneveztük az illet objektumokat. A tulajdonnevek megértése, ahogy elsajátítása is, kett s: minden esetben elengedhetetlen a jelöllet ismerete a beszédközösségben a név használatához, és általában szükséges a beszél számára, hogy tisztában legyen a tulajdonnevek sajátos jellegével, ti., hogy a neveket semmi más, csak a névadás köti jelölletükhöz. A leírások csak azután használhatók magyarázatokban, ha t lük függetlenül már azonosítva van a jelöllet. Erre utal a *Filozófiai vizsgálódások* 49. paragrafusában Wittgenstein:

... a megnevezés és a leírás nem egy síkon helyezkednek el: a megnevezés el készíti a leírást. A megnevezéssel még egyáltalán nem léptünk a nyelvjátékban — éppúgy nem, mint ahogy egy sakfigura felállításával sem a sakokban (Wittgenstein 1953/92, 47).

5. Összefoglalás

Kripke kritikája a nevek leíró elméletét olyan nyelvhasználati jelenségekkel — a kontrafaktuális állítások jelenségével — szembesíti, amely nem illeszkedik a fregei idealizált rendszer kereteibe. A leíró elmélet nem ad számot bizonyos, a tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi intuíciókról, mint a névadás szerepe és a nevek közvetlen jelölési módja. A *Naming and Necessity* bírálói, mint például Dummett, szerint azonban Kripke elmulasztja bárminem használható alternatíva felmutatását. A fregei jelentésfogalom el nyei, úgy t ník, odavesznek a hátrányaival együtt. Kripke meglátásai nem nyújtanak olyan alapot, amely kielégítené egy jelentéselmélettel szemben támasztott követelményeinket.

A dolgozatban amellet érveltem, hogy a *Naming and Necessity* olyan nyelvképet nyújt, ami a tulajdonnevek szemantikájának korlátozott jelent ségében a *Filozófiai vizsgálódások* nyelvszemléletébe illeszkedik.

Már Searle is, amikor a hangsúlyt a jelentés elsajátításának mozzanataira és a jelentés képlékenységére helyezi, idiolektus helyett beszél a közösségekre utal; a nyelvet társadalmi jelenségként kezeli, és a jelentés (fregei) fogalmát a tulajdonnevek tekintetében az ily módon felfogott nyelvre alkalmazza. Kripke azonban a leírások és a nevek közti bármilyen jelentéstani viszony ellen érvel. Az azonosító kritériumok által felállított logikai viszony helyére a névadást állítja, mint a nevek referenciájának fixálásáért felelős beszédaktust. Itt Kripke és Wittgenstein nézetei összecsengenek: a névadás helyezi el a tulajdonnevet a nyelvben. A tulajdonnév működéséhez hozzátartozik a nyelvben betöltött funkciója, és erre való hivatkozás nélkül nem lehetséges a nevek megértésének magyarázata. A nevek megértésében továbbá — amennyiben a megértést a korrekt használattal tartjuk ellenrizhetnek — az játszik szerepet, hogy a beszélők azzal az intencióval élnek a nevek használatakor, hogy ugyanarra referáljanak velük, mint azok akikkel egy nyelvjátékon belül vannak. Egy tulajdonnév nyelvjátékát azon beszélők nyelvhasználata alkotja, akik az elsők használók vagy velük egy kommunikációs láncban vannak. A határozott leírásoknak, illetve az általuk megjelenített azonosító kritériumoknak csak a jelöllet tisztázásában van szerepük, ami konkrét szituációkban a nevek használatának magyarázataként fogható fel. Ez a tulajdonnevek direkt jelölési mechanizmusa miatt válik szükségessé, és az teszi lehetővé, hogy a határozott leírások a jelölethez kapcsolódni, ezért a névtől független eszközeink a jelölt objektum meghatározására.

Úgy gondolom, figyelembe véve a Kripke-eladássorozata által implicált nyelvkép hasonlóságát a késői Wittgenstein nyelvszemléletéhez, Kripke megoldásai kielégíthetik a jelentésfogalommal szemben támasztott követelményeinket, ezáltal körvonalazhatóvá válik egy kripkei alapokon nyugvó jelentéselmélet. További kutatásokat érdemel természetesen a kérdés, hogy az 1. fejezetben megfogalmazott kritériumokkal együtt a nyelv milyen szintjén kell és lehet a jelentést meghatározni. Egy olyan nyelvszemlélet, amilyen értelmezésem szerint Kripké-é, szembetalálja magát azzal a problémával, hogy ha egy jelentésfogalmat akarunk definiálni a keretein belül, képlékeny talajra érkezünk: melyek azok a nyelvhasználati tényezők, amelyekre még utalhatunk és utalnunk kell, ha szemantikai magyarázatot akarunk nyújtani, és melyek azok, amelyekre már nem?

Felhasznált irodalom

- Baker, G. P. — P. M. S. Hacker (1980): *Wittgenstein, Understanding and Meaning*. An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations — Vol. I., B. Blackwell, Oxford 1980.
- Boersema, David B. (2000): *Wittgenstein on names Essays in Philosophy*, vol.I, 2, Department of Philosophy, Humboldt State University <http://www.humboldt.edu/~essays/>.
- Dummett, Michael (1973/81): *Frege: Philosophy of Language*, Duckworth, London 1973.
- Dummett (1981): Note on an attempted refutation of Frege. In Dummett, Michael: *Frege: Philosophy of Language*, 2. kiadás, Duckworth, London 1981.
- Dummett, Michael (1991/2000): *The Logical Basis of Metaphysics*, Gerard Duckworth & Co. Ltd, London 1991. Magyar fordítása: Dummett, Michael: *A metafizika logikai alapjai*, Osiris, Budapest 2000.
- Frege Gottlob (1879/2000): *Begriffsschrift, eine der aritmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*, Lásd Nebert, Halle a. S. 1879. Magyar fordítás: Fogalomírás, a tiszta gondolkodás formulanyelve az aritmetika nyelvének mintája szerint. In: *Logikai vizsgálódások*, Osiris, Budapest 2000. Ford.: Máté András.
- Edgington, Dorothy (2004): Two kinds of possibility. *Supplement to the Proceedings of the Aristotelian Society* 78 (1), 1–22
- Frege, Gottlob (1892/2000): Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, C 1892, (25) 50. o. Magyar fordítás: Jelentés és jelölet. *Logikai vizsgálódások*, Osiris, Budapest 2000. Ford.: Máté András.
- Kripke, Saul (1972/80): *Naming and Necessity*, B. Blackwell, Oxford 1980.
- Russell, Bertrand (1956/85): On Denoting. In Marsch, R. C. (szerk.): *Logic and Knowledge*, Allen & Unwin, London 1956, (41) 56. Magyar fordítás: A denotálásról, In Copi, Irwing M.—Gould, James A. (szerk.): *Kortárs tanulmányok a logikaelmélet kérdéseir I*, Gondolat, Budapest 1985, (143) 166.
- Searle, John (1956/85): Proper Names. In A. P. Martinick (szerk.): *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1985.

Wittgenstein, Ludwig (1953/92): *Philosophical Investigations*, B. Blackwell, Oxford 1953. Magyar fordítás: *Filozófiai vizsgálódások*, Atlantisz, Budapest 1992. Ford.: Neumer Katalin.